

PREKRŠAJI U PRAVNOM SISTEMU REPUBLIKE SRBIJE

Prof. dr Vladimir M. Simović

tužilac Tužilaštva Bosne i Hercegovine i vanredni profesor Fakulteta za bezbjednost i zaštitu
Nezavisnog univerziteta u Banjoj Luci

Prof. dr Dragan Jovašević

redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu

Sažetak: U sistemu kažnjivih ponašanja fizičkih i pravnih lica razlikuju su krivična djela i prekršaji, i to ne samo u Republici Srbiji ili Bosni i Hercegovini, već i u nizu savremenih kaznenopravnih sistema. Stoga, krivično i prekršajno pravo predstavljaju oblike ili vrste kaznenog prava kao sistema pravnih propisa kojima se određuju zabranjena i nedozvoljena ponašanja kojima se krše norme pravnog poretka i za čije učinioce nadležni sudski organi u zakonom propisanom postupku izriče određene vrste i mjere sankcija. Prekršaji predstavljaju najbrojniju vrstu javnopravnih delikata fizičkih (punoljetnih i maloljetnih lica, odnosno preduzetnika) i pravnih lica. U radu se analiziraju pojam, elementi, karakteristike, oblici ispoljavanja prekršaja prema pozitivnopravnim rješenjima u Republici Srbiji.

Ključne riječi: prekršaj, pravni poredak, elementi djela, učinilac, odgovornost

DELICTS IN THE LEGAL SYSTEM OF REPUBLIC OF SERBIA

Abstract: In the system of punishable behaviours of natural and legal person, criminal offenses and delicts are distinguished, not only in the Republic of Serbia or in Bosnia and Herzegovina, but also in various modern criminal justice systems. Therefore, criminal and delict law represent forms or types of penal law as a system of legal norms that determine forbidden and prohibited behaviours that derogate norms of legal system and whose perpetrators are sentenced to certain measurements and sanctions by competent courts in legal proceedings. Delicts represent the most numerous kind of public delicts of natural persons (adults and juvenile persons, and entrepreneurs) and legal persons. In this paper concept, elements, characteristics, forms of manifestation of delicts in positive legal norms in Republic of Serbia are analysed.

Key words: delict, legal system, elements of act, offender, liability

1. Uopšte o subjektima prekršaja

U kaznenopravnoj teoriji razlikuju se dvije vrste subjekata prekršaja. To su: 1) aktivni subjekt - učinilac i 2) pasivni subjekt - oštećeni ili žrtva. Aktivni subjekt prekršaja je lice koje svojom radnjom činjenja ili nečinjenja ostvaruje posljedicu u spoljnom svijetu. To je dakle učinilac prekršaja (izvršilac i saučesnici). Po pravilu, svako fizičko lice može biti učinilac prekršaja pod uslovom da je navršilo 14 godina. Ali, kod pojedinih prekršaja zakon ili drugi propis traži posebno lično svojstvo, odnos ili okolnost lica da bi moglo biti učinilac prekršaja - *delicta propria* (djela sa posebnim, specijalnim subjektom npr. službeni ili vojni prekršaji). Iz objektivnog pojma prekršaja proizilazi da se kao učinilac (aktivni subjekt) može javiti i neuračunljivo lice, pravno lice i maloljetnik (Jovašević, 2004: 13-14). To znači da se može praviti razlika između pojmova: a) učinilac, b) izvršilac i c) krivac.

Aktivni subjekt prekršaja (Jovašević, Miladinović Stefanović, 2017: 21-28) može ostvariti svršeno ili pokušano djelo. Prekršajni zakon razlikuje izvršioce s obzirom na uzrast i podobnost za odgovornost. Prema uzrastu, izvršioce se dijele na: 1) maloljetnike - lica uzrasta od 14 godina u vrijeme izvršenja prekršaja. Tu se razlikuju: a) mlađi maloljetnici - lica uzrasta od 14 do 16 godina i b) stariji maloljetnici - lica uzrasta od 16 do 18 godina i 2) punoljetna lica - lica uzrasta od 18 godina u vrijeme izvršenja prekršaja. Prema podobnosti za odgovornost, razlikuju se: a) uračunljivi,

b) neuračunljivi i c) bitno smanjeno uračunljivi izvršioci. Pol i starost nisu od značaja za razlikovanje izvršilaca. Izvršilac može biti lice koje samo preduzima radnju krivičnog djela (neposredni izvršilac) ili može da koristi drugo lice kao sredstvo za izvršenje djela (posredni izvršilac). Najzad, u ulozi izvršioca se može pojaviti jedno ili više lica (saizvršioci).

Prema članu 17 stav 2 Zakona o prekršajima⁴⁷⁸ - ZOP, Republika Srbija, teritorijalne autonomije i jedinice lokalne samouprave i njihovi organi ne mogu da budu učinioci prekršaja, ali zakonom može biti propisano da za prekršaj može da odgovara odgovorno lice u državnom organu, organu teritorijalne autonomije ili organu jedinice lokalne samouprave. Pravno lice (član 27 ZOP) se javlja kao učinilac prekršaja kada je do izvršenja prekršaja došlo radnjom ili propuštanjem dužnog nadzora od strane organa upravljanja ili odgovornog lica ili drugog lica koje je u vrijeme izvršenja prekršaja bilo ovlašćeno da postupa u ime pravnog lica. Dalje, pravno lice je odgovorno za prekršaj i kada: 1) organ upravljanja donese protivpravnu odluku ili nalog kojim je omogućeno izvršenje prekršaja ili odgovorno lice naredi licu da izvrši prekršaj, 2) fizičko lice izvrši prekršaj usljed propuštanja odgovornog lica da nad njim vrši nadzor ili kontrolu, 3) protiv odgovornog lica prekršajni postupak je obustavljen ili je to lice odlobođeno od odgovornosti i 4) kada postoje pravne ili stvarne smetnje za utvrđivanje odgovornosti odgovornog lica u pravnom licu ili se ne može odrediti ko je odgovorno lice (Jovašević, 2011: 589-592). I strano fizičko i pravno lice, odnosno njegovo odgovorno lice (član 31 ZOP) se javljaju kao učinioci prekršaja na isti način kao i domaća lica. Pri tome se strano pravno lice i njegovo odgovorno lice kažnjavaju za prekršaj koji je učinjen na teritoriji Republike Srbije pod uslovom da strano pravno lice ima poslovnu jedinicu ili predstavništvo na teritoriji Republike Srbije ili je prekršaj učinjen njegovim prevoznim sredstvom, ako propisom kojim je regulisan prekršaj nije nešto drugo predviđeno. Pored pravnog lica (Jovašević, 2016: 56-61), za učinjeni prekršaj paralelno odgovara i njegovo odgovorno lice (član 30 ZOP). To je lice kome su u pravnom licu povjereni određeni poslovi koji se odnose na upravljanje, poslovanje ili proces rada, kao i lice koje u državnom organu, organu teritorijalne autonomije i jedinice lokalne samouprave vrši određene dužnosti. Ova lica odgovaraju za učinjeno djelo čak i kada im prestane radni odnos u pravnom licu ili državnom organu, odnosno organu teritorijalne autonomije i jedinici lokalne samouprave ili što je nastala nemogućnost da se pravno lice oglasi odgovornim usljed njegovog prestanka. Na isti način za učinjeni prekršaj odgovara i odgovorno lice u stranom pravnom licu. No, zakon je u stavu 2 člana 30 odredio da nije odgovorno za prekršaj ono odgovorno lice koje je postupalo po naređenju drugog odgovornog lica ili organa upravljanja i ako je preduzelo sve radnje koje je na osnovu zakona, drugog propisa ili akta bilo dužno da preduzme da bi spriječilo izvršenje prekršaja. I konačno, kao posebna kategorija aktivnog subjekta prekršaja javlja se i preduzetnik, naravno, ako je njegova odgovornost predviđena propisom kojim su određena obilježja konkretnog prekršaja, pod uslovom da je prekršaj učinjen pri vršenju njegove djelatnosti (član 29 ZOP). Pasivni subjekt prekršaja je lice koje je povrijeđeno ili oštećeno izvršenim prekršajem. To je oštećeni ili žrtva prekršaja. Pasivni subjekt nema istu ulogu u prekršajnom pravu kao što je to slučaj sa aktivnim subjektom. Svojstvo pasivnog subjekta od značaja je za primjenu pojedinih opštih instituta: nužne odbrane, krajnje nužde i sl.. Pasivni subjekt može biti svako fizičko i pravno lice. Za postojanje pasivnog subjektiviteta nije nužno da je fizičko lice poslovno, pa čak ni pravno sposobno.

2. Pojam i elementi prekršaja

⁴⁷⁸ "Službeni glasnik Republike Srbije" broj 65/13.

Prekršaj je protivpravno djelo koje je zakonom ili drugim propisom nadležnog organa određeno kao prekršaj i za koje je propisana prekršajna sankcija (član 2 ZOP). Dakle, pojam prekršaja (ili opšte biće prekršaja) čine sljedeći opšti, osnovni, konstitutivni elementi (Jovašević, 2004: 15-16): 1) radnja sa prouzrokovanom posljedicom - prekršajno djelo, 2) protivpravnost i 3) određenost prekršajnog djela i sankcije u zakonu ili drugom propisu nadležnog organa. Ovo je jedinstvena objektivna, materijalno-formalna definicija prekršaja. Materijalni elemenat opšteg karaktera je djelo čovjeka (radnja sa prouzrokovanom posljedicom). Svi ostali elementi su formalnog i objektivnog karaktera. Protivpravnost je opšti elemenat prekršaja koji ukazuje da se ovdje radi o deliktu, o obliku kršenja ili povrede pozitivnopravnih propisa.

Radnja (Jovašević, 2012: 56-60) je prvi osnovni, materijalni, objektivni element prekršaja bez koga ono ne može biti ostvareno. Bez nje se uopšte ne može nanijeti posljedica u spoljnom svijetu čime se ostvaruje prekršajno (niti drugo) kažnjivo djelo. Kada je fizičko lice učinilac prekršaja, radnja se može izvršiti na dva načina (član 10 ZOP): a) činjenjem i b) nečinjenjem (Dimitrijević, Jovašević, 2005: 56-62). Pod činjenjem se podrazumijeva svjesno i voljno preduzimanje tjelesnog pokreta, a pod nečinjenjem propuštanje tjelesnog pokreta. Kada je pravno lice učinilac prekršaja, radnja se može izvršiti na tri načina: a) činjenjem, b) propuštanjem dužnog nadzora od strane organa upravljanja ili odgovornog lica i c) radnjom (činjenjem ili nečinjenjem) drugog lica koje je ovlašćeno da postupa u ime pravnog lica.

S obzirom na način preduzimanja radnje, prekršaji se dijele na: a) prekršaje činjenja - čija je radnja pozitivna, aktivna djelatnost, činjenje - komisivni delikt i b) prekršaje nečinjenja - čija je djelatnost negativna, pasivna djelatnost nečinjenje - omisivni delikt. Omisivni prekršaji su djela kod kojih se radnja izvršenja sastoji u negativnom, pasivnom ponašanju, tj. svjesnom i voljnom propuštanju tjelesnog pokreta. Dužnost na činjenje može da proizade iz: 1) pravnog propisa (zakona), 2) pravnog posla koji izvire iz ugovora ili radnog odnosa, 3) prethodnog činjenja kojim je stvorena opasnost za druga lica kada postoji dužnost da se ta opasnost i otkloni daljim činjenjem i 4) odnosa povjerenja.

Prema doprinosu u nastajanju prekršaja, radnja može biti: 1) radnja izvršenja, 2) radnja podstrekavanja i 3) radnja pomaganja (Jovašević, Mitrović, Ikanović, 2017: 178-182). Radnja izvršenja je djelatnost kojom se ostvaruje prekršaj prouzrokovanjem posljedice u spoljnom svijetu. Ona je elemenat bića prekršaja i sadržana je u njegovom opisu. Radnja izvršenja prekršaja može biti određena na dva načina: a) kumulativno i b) alternativno. Kod kumulativnog određivanja radnje, za postojanje prekršaja potrebno je da sve radnje sadržane u opisu djela budu ostvarene, jer sve one zajedno čine jednu radnju izvršenja. To je tzv. višeaktna radnja. Kada propis predviđa više radnji alternativno, onda prekršaj postoji ako je bilo koja od više predviđenih radnji ostvarena jer svaka od njih uzeta samostalno čini radnju izvršenja.

Lice koje ostvaruje radnju izvršenja naziva se izvršiocem prekršaja. U ostvarenju radnje izvršenja može učestvovati više lica i tada su oni saizvršioci. Radnje podstrekavanja i pomaganja pretpostavljaju uvijek da u izvršenju prekršaja učestvuje više lica.

Za postojanje prekršaja je potrebno, pored preduzimanja radnje, i ostvarenje posljedice koja je određena u zakonu ili drugim propisima nadležnog organa. Posljedica je proizvedena promjena ili stanje u spoljnom svijetu koje nastaje kao rezultat dejstva radnje prekršaja. Bez posljedice nema prekršaja, kao ni druge vrste delikata. Ona je elemenat djela, kao i radnja izvršenja između kojih mora da postoji objektivna uzročno-posljedična veza. Ona se može pojaviti u dva vida. To su: 1) povreda i 2) ugrožavanje (Jelačić, 2004: 74-76).

Posljedica povrede se sastoji u uništenju, oštećenju ili činjenju neupotrebljivim pravnog dobra. Uništenje je potpuno i trajno razaranje supstance ili oblika predmeta tako da se on više ne može uopšte koristiti za prvobitnu namjenu. Oštećenje je privremeno, djelimično i kratkotrajno onesposobljenje predmeta za prvobitnu namjenu, ali se ona može povratiti popravkom oštećenog dijela ili njegovom

zamjenom novim dijelom. Činjenje neupotrebljivim znači takvo djelovanje na predmet usljed čega on uopšte ne može da služi prvobitnoj namjeni, ali bez djelovanja na njegov oblik ili supstancu. Posljedica ugrožavanja se javlja kao stvaranje opasnosti za pravno dobro.

Posljedica ugrožavanja se javlja u dva vida. To su: 1) konkretna i 2) apstraktna opasnost. Konkretna opasnost postoji ako je opasnost stvarno nastupila po neko dobro, tj. ako je usljed preduzete radnje izvršenja mogućnost nastupanja povrede bila tako velikog stepena da je postojala vjerovatnoća njenog nastupanja. Apstraktna opasnost postoji kada usljed preduzete radnje izvršenja opasnost nije nastupila za pravno dobro, ali je postojala izvjesna mogućnost da nastupi. Ta posljedica nije elemenat bića prekršaja. Njeno postojanje se ne mora utvrđivati u svakom konkretnom slučaju jer se pretpostavlja da je nastupila samim preduzimanjem radnje izvršenja prekršaja.

3. Mjesto i vrijeme izvršenja prekršaja

Pravilo je da posljedica prekršaja nastupa na istom mjestu na kome je preduzeta i radnja izvršenja. Ali, u malom broju slučajeva radnja i posljedica se ne odigravaju na istom mjestu, već se radnja vrši na jednom, a posljedica nastupa na drugom mjestu (distancioni prekršaji), pa je potrebno utvrditi mjesto izvršenja prekršaja, i to iz sljedećih razloga: 1) da bi se utvrdila primjena prekršajnog prava Srbije u odnosu na inostrano zakonodavstvo, 2) da bi se utvrdilo koji će od više prekršajnih propisa u Srbiji biti primijenjen na učinjeni prekršaj, 3) da bi se mogla odrediti mjesna nadležnost organa za vođenje prekršajnog postupka i 4) da bi se utvrdilo postojanje prekršaja kada je mjesto elemenat njegovog bića. Za određivanje mjesta izvršenja distancionih prekršaja postoje tri teorije. To su: a) teorija djelatnosti, b) teorija posljedice i c) teorija jedinstva. Po teoriji djelatnosti uzima se kao mjesto izvršenja ono mjesto gde je učinilac preduzeo, odnosno propustio činjenje, bez obzira na to gdje je nastupila posljedica. Po teoriji posljedice ili uspjeha mjesto izvršenja je mjesto gde je posljedica prekršaja nastupila, bez obzira na to gde je učinilac radio jer je tek sa nastupanjem posljedice ostvaren prekršaj. Po teoriji jedinstva (ubikviteta) kao mjesto izvršenja prekršaja uzima se mjesto gde je učinilac radio ili bio dužan da radi, kao i mjesto gdje je nastupila posljedica. Ova teorija je prihvaćena u prekršajnom pravu Srbije (član 12 ZOP). Pitanje vremena kada je izvršen prekršaj postavlja se kod onih djela kod kojih se radnja preduzima u jednom, a posljedica nastupa u drugom vremenskom trenutku. Vrijeme izvršenja prekršaja je značajno za utvrđivanje: 1) starosti učinioca, njegove uračunljivosti i krivice, 2) važenja prekršajnog propisa na konkretni slučaj, 3) zastarjelosti gonjenja čiji rok počinje teći od dana izvršenja prekršaja i 4) za kvalifikaciju prekršaja kod kojih je vrijeme izvršenja elemenat bića. Kao i kod određivanja mjesta izvršenja krivičnog djela, tako se i ovdje razlikuju teorije: a) teorija djelatnosti, b) teorija posljedice i c) teorija jedinstva. Po teoriji djelatnosti smatra se da je prekršaj izvršen u vrijeme preduzimanja radnje izvršenja (kada je učinilac radio ili bio dužan da radi) bez obzira na to kada je nastupila posljedica. Ova teorija je prihvaćena u prekršajnom pravu Srbije (član 11 ZOP). Prema teoriji posljedice smatra se da je djelo izvršeno u vrijeme kada je posljedica nastupila, dok se po teoriji jedinstva smatra da je prekršaj izvršen u vrijeme kada je učinilac radio ili bio dužan da radi, kao i u vrijeme kada je posljedica nastupila.

4. Oblici (forme) prekršaja

4.1. Pokušaj prekršaja

Od trenutka kada se kod učinioca pojavi ideja, misao ili odluka o izvršenju prekršaja, pa do preduzimanja radnje izvršenja može da se javi nekoliko stadijuma. Prvi stadijum se sastoji u donošenju odluke za izvršenje prekršaja. Pošto je donijeta odluka, učinilac obično odmah pristupa i radnji izvršenja i prouzrokovanju posljedice. Međutim, nije uvijek moguće pristupiti izvršenju radnje prekršaja neposredno poslije donošenja odluke zato što nedostaju sredstva ili što nije pronađen objekt ili što postoje prepreke koje prethodno treba otkloniti. Tako se javlja potreba za preduzimanjem jedne ili više pripremnih radnji. Najzad, izvršenjem radnje činjenja ili nečinjenja učinilac može prouzrokovati zabranjenu posljedicu i ostvariti prekršaj u potpunosti (svršeni prekršaj), a može i da ne uspije u prouzrokovanju zabranjene posljedice, pa djelo ostaje u pokušaju (pokušaj prekršaja ili nedovršeni prekršaj). U prvom slučaju postoji svršeno prekršajno djelo, a u drugom pokušaj. Prema nekim autorima svršeno i pokušano djelo se javljaju samo kao oblici ili forme pojave delikta u spoljašnjem svijetu (Liszt, 1922: 98). Dakle, moguća su četiri stadijuma u izvršenju prekršaja. To su: 1) donošenje odluke, 2) pripremnje radnje, 3) započinjanje izvršenja ili pokušaj prekršaja i 4) izvršenje prekršaja.

Od ovih stadijuma, prekršajni zakon izričito predviđa samo pokušaj prekršaja (član 16 ZOP). Pokušaj ili nedovršeno djelo postoji kada je izvršenje prekršaja započeto sa umišljajem, ali nije dovršeno. Za postojanje pokušaja je potrebno ispunjenje sljedećih uslova: 1) umišljajna djelatnost, odnosno odluka za izvršenje prekršaja, 2) da je to djelo započeto - što znači da je preduzeta bar jedna, i to bilo koja djelatnost koja predstavlja radnju izvršenja prekršaja i 3) da djelo nije dovršeno - da posljedica preduzete radnje u spoljnjom svijetu nije nastupila na objektu napada (Jovašević, 2016: 147-150).

Za pokušaj je potrebno postupanje sa umišljajem. To znači da nema pokušaja iz nehata kao što pokušaj nije moguć kod nehatnih prekršaja. Djelo je preduzeto sa umišljajem ako je postojala odluka o njegovom izvršenju. Da bi postojao pokušaj, djelo mora biti započeto. Radnja izvršenja je započeta kada je preduzeta prva djelatnost koja ulazi u sastav radnje izvršenja, kao i kada su izvedene sve djelatnosti koje ulaze u njen sastav, tj. kada je radnja u potpunosti ostvarena. Suštinu pokušaja čini odsustvo posljedice, odnosno što preduzeto djelo nije dovršeno.

Razlikuju se dvije vrste pokušaja. To su: 1) svršeni i 2) nesvršeni pokušaj. Svršeni pokušaj (*delictum perfectum* koji neki autori nazivaju promašeno djelo) postoji kada je učinilac započeo i dovršio radnju izvršenja, ali posljedica nije nastupila. Nesvršeni pokušaj (*delictum imperfectum* koji neki autori nazivaju prost pokušaj) postoji kada učinilac započne radnju izvršenja, ali je ne dovrši (Schönke, Schröder, 1978: 302; Mezger, 1954: 203). Za pokušaj prekršaja je učinilac odgovoran samo u slučajevima kada to zakonom ili drugim propisom izričito propisano.

4.2. Sticaj prekršaja

U slučaju kada jedno lice sa jednom ili više radnji ostvari više prekršaja za koja se jednovremeno vodi prekršajni postupak, donosi jedna sudska odluka o prekršaju i izriče jedna jedinstvena kazna, tada postoji sticaj prekršaja. Dakle, sticaj prekršaja ili jedinstvo prekršaja sa gledišta kažnjivosti postoji kad jedno lice sa jednom ili više radnji ostvari više prekršaja za koja se vidi jedan prekršajni postupak, donosi jedna odluka i izriče jedna kazna (član 45 ZOP). Iz ovoga proizilazi da je za postojanje sticaja prekršaja potrebno ispunjenje sljedećih uslova: 1) dva ili više učinjenih prekršaja, 2) djela izvršena od istog lica i 3) da se za sva djela prema učiniocu istovremeno vodi jedinstveni prekršajni postupak i donosi jedna odluka o prekršajnoj odgovornosti (Okiljević, 1987: 761-768).

Zavisno od broja preduzetih djelatnosti razlikuju se dvije vrste sticaja. To su: 1) idealni i 2) realni sticaj. Idealni sticaj prekršaja postoji kada učinilac sa jednom radnjom ostvari više prekršaja. Takav sticaj može da bude: a) homogeni i b) heterogeni. Homogeni idealni sticaj postoji kada učinilac sa jednom radnjom ostvari više prekršaja iste vrste. Heterogeni idealni sticaj postoji kada se sa jednom

radnjom prouzrokuje više prekršaja različite vrste. Idealni sticaj postoji bez obzira na to da li su ostvarena svišena prekršajna djela ili su neka od njih ostala u pokušaju.

Realni sticaj prekršaja postoji kada učinilac sa više radnji prouzrokuje više prekršaja pod uslovom da ni za jedno od izvršenih djela učiniocu nije izrečena pravnosnažna odluka o odgovornosti i kažnjavanju. Za postojanje realnog sticaja potrebno je da su ostvarena najmanje dva prekršaja sa posebnim radnjama i da pri tome nijedno od njih nije presuđeno, tako da se prema učiniocu istovremeno vodi jedinstveni prekršajni postupak pred jednim prekršajnim organom, donosi jedna odluka o prekršajnoj odgovornosti i izriče jedna kazna. I realni sticaj može da se javi u dva oblika. To su: a) homogeni i b) heterogeni sticaj. Homogeni realni sticaj postoji kada učinilac sa više radnji ostvari više prekršaja iste vrste. Heterogeni realni sticaj postoji kada učinilac sa više radnji izvrši više različitih prekršaja. Od sticaja prekršaja, treba razlikovati prividni sticaj prekršaja.

4.3. Prividni sticaj prekršaja

Prividni sticaj prekršaja postoji kada učinilac sa jednom ili više radnji prouzrokuje više posljedica pri čemu su sve te posljedice obuhvaćene jednom zajedničkom posljedicom ili se jedne posljedice pojavljuju kao prethodna faza drugih, odnosno naknadne posljedice konzumiraju prethodne, tako da se faktički pojavljuje jedno prekršajno djelo, ali koje se može kvalifikovati po odredbama više propisa zbog čega formalno izgleda da postoji više prekršaja. Postoji jedan prekršaj koji se kvalifikuje po jednom propisu i izreče se za njega propisana kazna. Razlikuju se: 1) prividni idealni i 2) prividni realni sticaj prekršaja.

Prividni idealni sticaj postoji kada se sa jednom radnjom prouzrokuje više posljedica, pri čemu jedna posljedica obuhvata sve ostale posljedice, tako da postoji samo jedno prekršajno djelo. Razlikuje se više vrsta prividnog idealnog sticaja. To su: 1) specijalitet, 2) supsidijaritet, 3) konzumpcija i 4) alternativitet.

Specijalitet postoji kada je jedan prekršaj predviđen u dva propisa, ali tako što je u jednom propisu predviđen u opštem obliku, dok je u drugom predviđeno kao poseban, specijalni oblik njegovog ispoljavanja. Pošto dva propisa određuju obilježja jednog djela: opšti i specijalni propis, to se uzima da specijalni propis isključuje primjenu opšteg propisa (*lex specialis derogat legi generali*), pa se djelo kvalifikuje po specijalnom propisu.

Supsidijaritet postoji kada se jedan prekršaj pojavljuje kao prethodni stadijum drugog prekršaja. Prvo prekršajno djelo postoji samo ako se ne ostvari drugo, kasnije djelo, ali ako se drugo djelo ostvari, onda prvo djelo ne može postojati, već samo drugi prekršaj. Prema tome, u ovakvom slučaju primarno je drugo, naknadno izvršeno djelo, dok je prvo djelo njemu supsidijarno, te se ovakav slučaj kvalifikuje po principu da primarno djelo isključuje postojanje supsidijarnog (*lex primaria derogat legi subsidiarie*).

Konzumpcija postoji u dva slučaja: 1) kada je prethodno prekršajno djelo konzumirano drugim naknadnim djelom. Ono se pojavljuje samo kao faza u izvršenju drugog prekršaja. Stoga se u ovakvom slučaju uzima da postoji samo drugi prekršaj koji isključuje postojanje prethodnog djela (*lex consumes derogat legi consumptae*) i 2) kada je biće jednog prekršaja uključeno u biće drugog prekršaja na taj način što se prvo pojavljuje kao način ili sredstvo izvršenja drugog djela.

Alternativitet takođe postoji u dva slučaja: 1) kada je jedan prekršaj propisan u dva ili više propisa koji imaju opšti karakter, pa se smatra da postoji prekršaj po onom propisu koji sadrži kriminalnopolitičke razloge radi kojih je djelo i izvršeno i 2) kada je izvršenje jednog djela moguće na više načina, sa više alternativno predviđenih djelatnosti, pa se u konkretnom slučaju steknu dva takva načina ili djelatnosti koje ga kvalifikuju - tada postoji jedno, a ne sva prekršajna djela.

Prividni realni sticaj postoji kada je sa više radnji izvršeno više prekršaja, ali koja su međusobno tako povezani da se stvara utisak da svako sljedeće djelo konzumira prvo ili pak da je prvo

supsidijarno drugom. Ova vrsta prividnog sticaja se javlja u dva oblika. To su: 1) konzumpcija i 2) supsidijaritet. Prividni realni sticaj u obliku konzumpcije postoji u slučaju složenog, produženog i kolektivnog prekršaja gdje postoji jedno prekršajno djelo bez obzira na broj proizvedenih posljedica, pri čemu ZOP propisuje samo prekršaj u produženom trajanju. Prividni realni sticaj u obliku supsidijariteta postoji kada jedno lice podstrekne drugog na izvršenje prekršaja, pa zatim, zajedno sa njim, i pristupi izvršenju tog djela. U ovakvom slučaju postoji samo saizvršilaštvo, jer je podstrekavanje supsidijarno izvršilaštvu.

Složeni prekršaj se sastoji iz dva ili više prekršaja koja su zakonom ili drugim propisom međusobno nužno povezana pri čemu je propisana teža kazna za njegovog učinioca. Ukoliko zakonodavac ne izvrši spajanje posebnih prekršaja u jedno novo djelo, tada ne postoji složeni prekršaj, već dva ili više prekršaja u sticaju.

Prekršaj u produženom trajanju ili produženi prekršaj (član 46 ZOP) postoji kada učinilac sa jedinstvenim umišljajem učini više istih vremenski povezanih prekršaja koji čine jednu cjelinu tako da se sva nadovezuju jedno na drugo i čine jedno jedinstveno djelo (Jovašević, 1996: 494-507). Za postojanje produženog prekršaja potrebno je ispunjenje dvije grupe uslova. To su: a) obavezni i b) fakultativni (varijabilni) uslovi. Obavezni uslovi moraju biti ispunjeni u svakom konkretnom slučaju. Varijabilni uslovi ne moraju svi kumulativno biti ispunjeni u svakom konkretnom slučaju, već je dovoljno da postoji dva od više zakonom propisanih uslova koji ukazuju na prirodno, pravno i logično jedinstvo (jedinstvenu cjelinu) svih učinjenih prekršaja koji se nastavljaju na prethodne, tako da čine jedno djelo u produženju, djelo u nastavku.

Obavezni elementi za postojanje produženog prekršaja jesu: 1) potrebno je da jedno isto lice učestvuje u izvršenju više prekršaja, tj. da postoji identitet ličnosti učinioca djela (Okiljević, 1987: 761-768), 2) svi učinjeni prekršaji treba da su ista ili istovrsna djela koja čine jednu cjelinu, 3) svi prekršaji treba da su od strane istog lica učinjeni sa jedinstvenim oblikom umišljaja i 4) svi prekršaji treba da su učinjeni u određenom vremenskom povezanom trajanju.

Varijabilni (fakultativni, neobavezni) uslovi su ona dva uslova koja od više zakonom propisanih uslova moraju da postoje u konkretnom slučaju kod produženog prekršaja i čine njegovu koheziju vezu i daju mu karakter jedinstvene cjeline. Kao varijabilni uslovi smatraju se: 1) istovjetnost oštećenog, 2) istovrsnost predmeta prekršaja, 3) korišćenje iste situacije ili trajnog odnosa i 4) jedinstvo mjesta ili prostora izvršenja prekršaja. Produženi prekršaj postoji samo kod prekršaja čija priroda dopušta njihovo spajanje u jednu cjelinu. Za produženi prekršaj se može izreći kazna teža od propisane, ali ona ne smije da pređe dvostruku mjeru propisane kazne, niti najvišu mjeru kazne koja je predviđena u zakonu za prekršaje učinjene u sticaju.

Kolektivni prekršaj, kao oblik prividnog realnog sticaja, postoji u slučaju izvršenja više istih ili istorodnih prekršaja od strane istog lica koja se pravno tretiraju kao jedno prekršajno djelo pri čemu sva djela rezultiraju iz određenog psihičkog stanja učinioca i njegovog načina života. U teoriji se razlikuju tri oblika kolektivnog prekršaja. To su: a) prekršaj u vidu zanata, b) prekršaj u vidu zanimanja i c) prekršaj iz navike.

4.4. Osnovi isključenja prekršaja

Ako protivpravnost predstavlja zabranjenost jednog ponašanja zato što je protivno pravnoj normi iz pravnog sistema jednog društva, to znači da nema protivpravnosti ako zabrane nema ili ako je ona u konkretnom slučaju isključena. Isključenje protivpravnosti postoji kada je posebnom, odnosno specijalnom normom dozvoljeno jedno ponašanje u određenom slučaju koje je inače zabranjeno i predstavlja prekršaj. Norme kojima se dozvoljava zabranjeno ponašanje u konkretnom slučaju isključuju protivpravnost tako da u tom slučaju nema prekršaja. Takođe,

prekršaja nema ako na strani učinioca u vrijeme izvršenja djela nema krivice. Okolnosti koje isključuju protivpravnost ili objektivni osnovi isključenja prekršaja mogu biti

U kaznenom pravu uopšte, pa tako i u prekršajnom pravu postoje dve vrste ovih osnova. To su: 1) opšti i 2) posebni osnovi. Opšti osnovi koji isključuju prekršaj (usljed nedostatka protivpravnosti) su zakonom izričito predviđeni i mogu se javiti kod svakog ili bar najvećeg broja prekršaja i njihovih učinilaca. To su: 1) nužna odbrana, 2) krajnja nužda i 3) sila i prijetnja (Mrvić Petrović, Mitrović, 2007; 27-29). Posebni osnovi nisu zakonom izričito predviđeni. Oni su proizvod pravne teorije i sudske prakse i mogu se javiti samo kod određenih prekršaja i njihovih učinilaca (npr. pristanak povrijeđenog, samopovreda, vršenje službene dužnosti).

4.4.1. Nužna odbrana

Nužna je odbrana koja je neophodno potrebna da učinilac od svog dobra ili dobra drugog odbije istovremeni protivpravni napad. Dakle, nužnom odbranom se prouzrokuje povreda dobra napadača pri čemu takva povreda ne predstavlja prekršaj iako je kao takav formalno predviđen u zakonu ili drugom propisu (član 13 ZOP). Ona se dakle javlja osnov za isključenje postojanja prekršaja. Iz zakonske definicije proizlazi da nužnu odbranu čine dva elementa. To su: 1) napad i 2) odbijanje napada. Da bi postojala nužna odbrana, neophodno je da i napad i odbijanje napada ispunjavaju određene uslove.

Napad je radnja činjenja, a izuzetno i nečinjenja koja je upravljena na povredu ili ugrožavanje tuđeg pravnog dobra. Da bi bio pravno relevantan u smislu nužne odbrane, napad mora da ispunjava određene uslove:

1) Napad može izvršiti samo čovek. Ukoliko napad ne dolazi od čovjeka, već od životinje ili prirodne sile, onda postoji opasnost kao elemenat krajnje nužde. Napad može dolaziti od bilo kog čovjeka bez obzira na njegov uzrast, uračunljivost i krivicu;

2) Napad može biti upravljen protiv bilo kojeg - svog ili tuđeg - pravnog dobra napadnutog fizičkog ili pravnog lica;

3) Napad mora biti protivpravan. Napad je protivpravan kada je protivan pravnom propisu, tj. kada se ne vrši na osnovu zakonskog ovlašćenja. Pravo na nužnu odbranu postoji bez obzira na to da li je napadač svjestan protivpravnosti napada. Napad je protivpravan i onda kada ga je napadnuti predvidio, pa čak i onda kada ga je on izazvao, tj. skrivio;

4) Napad mora biti stvaran. On mora da postoji realno, tj. da predstoji ili da se neposredno vrši. Ako napad ne postoji stvarno, već je lice imalo pogrešnu predstavu, odnosno zabludu, iluziju o njegovom postojanju, tada nema osnova za postupanje u nužnoj odbrani. U takvom slučaju postoji uobražena ili putativna nužna odbrana. Putativna nužna odbrana ne isključuje postojanje prekršaja, ali može biti osnov za isključenje krivice.

Pod odbijanjem napada ili odbranom podrazumeva se radnja koja je upravljena na to da se odbije napad i kojom se povređuje ili ugrožava pravno dobro napadača. Odbrana takođe mora da ispunjava određene uslove da bi bila pravno relevantna:

1) Odbrana se mora ispoljiti u odbijanju napada. Ako odbrana nije upravljena na odbijanje napada, ona nije elemenat nužne odbrane;

2) Odbijanje napada mora biti upravljeno protiv napadača, i to protiv bilo kojeg njegovog dobra. Ako se odbijanjem napada, tj. odbranom povredi dobro trećeg lica, po pravilu, ne postoji nužna odbrana, već krajnja nužda;

3) Odbrana mora biti istovremena sa napadom. Istovremenost postoji ako je odbrana preduzeta u vrijeme kada napad direktno (neposredno) predstoji ili je započeo, pa još traje. Sama prijetnja da će se preduzeti napad, bez preduzimanja prethodnih radnji iza kojih se može zaključiti da napad slijedi, ne može biti razlog za preduzimanje odbrane. Kada napad prestane ili

bude odbijen, prestaje i pravo na nužnu odbranu. Svaka dalja djelatnost koja bi bila preduzeta, ne bi imala karakter nužne odbrane, već bi označavala reakciju na napad koji je završen. Kada je napad konačno prestao, a kada je privremeno prekinut - predstavlja faktično pitanje;

4) Odbrana mora biti neophodno potrebna za odbijanje napada. Smatra se da je neophodno potrebna odbrana bez koje se napad ne bi mogao odbiti na drugi način, osim da se nanese povreda nekom napadačevom dobru. Da li je odbrana bila neophodna, tj. jedini način da se napad odbije i kada je ona srazmjerna napadu, predstavlja faktično pitanje koje prekršajni sud rješava u svakom konkretnom slučaju imajući u vidu sve objektivne i subjektivne okolnosti napada i ličnosti napadača. Neophodnost odbrane predstavlja granicu postojanja nužne odbrane. Ako napadnuto lice pređe granice odbrane koja je neophodno potrebna da se napad odbije, postoji prekoračenje nužne odbrane.

Postoje dva oblika prekoračenja nužne odbrane. To su prekoračenje: 1) po intenzitetu i 2) po širini ili obimu. Prekoračenje po intenzitetu ili intenzivni eksces postoji kada se upotrebi takav način odbrane koji nije neophodan ili takva sredstva koja su u odnosu na karakter i sredstva napada očigledno nepotrebna, pa se tako nanosi povreda koja se ne može pravdati odbijanjem napada ili ako se nanese takva povreda napadaču koja je daleko veća od one koja je prijetila napadnutom. Prekoračenje po širini ili ekstenzivni eksces postoji kada je napad prestao, a sa odbijanjem se nastavi tako da se prouzrokuje nepotrebna povreda koja je van nužne odbrane ili kada učinilac primijeni odbranu od očekivanog napada koji nije otpočeo, a nije ni neposredno (direktno) predstojao.

U slučaju prekoračenja nužne odbrane postoji prekršaj za koji, po pravilu, učinilac odgovara, ali se može blaže kazniti. U slučaju da je do prekoračenja nužne odbrane došlo pod naročito olakšavajućim okolnostima (član 13 stav 3 ZOP), učinilac se može osloboditi od kazne.

4.4.2. Krajnja nužda

Krajnja nužda postoji kada je djelo učinjeno da učinilac od svog dobra ili dobra drugog otkloni istovremenu neskrivljenu opasnost koja se na drugi način nije mogla otkloniti, a ako pri tom učinjeno zlo nije veće od onog koje je prijetilo (član 14 ZOP). Iz zakonske definicije proizlazi da krajnja nužda ima dva osnovna elementa: 1) stanje opasnosti i 2) otklanjanje opasnosti. Za postojanje ovih elemenata zakon zahtijeva određene uslove (Jovašević, 2004: 19).

Opasnost je zlo koje ugrožava bezbjednost jednog dobra i prijeti da dovede do njegovog oštećenja ili uništenja. Da bi opasnost bila pravno relevantna za postojanje ovog instituta, potrebno je da ispunjava određene uslove: 1) izvori opasnosti mogu biti različiti: čovjek, životinja, mašine ili prirodne sile; 2) opasnost može da prijeti bilo kojem pravnom dobru fizičkog ili pravnog lica, 3) opasnost ne smije biti skrivljena; 4) opasnost mora biti stvarna što znači da postoji ili da direktno (neposredno) predstoji, tj. da je nastupila ili da može svakog momenta nastati.

Pod otklanjanjem opasnosti podrazumijeva se radnja upravljena na očuvanje svog pravnog dobra ili dobra drugog lica pri čemu se povređuje tuđe pravno dobro koja ima karakter prekršaja. Da bi otklanjanje opasnosti bilo relevantno sa aspekta krajnje nužde, ono mora da ispunjava određene uslove: 1) krajnja nužda postoji ako se opasnost nije mogla otkloniti na drugi način, već samo povredom dobra trećeg lica koje je nedužno za nastupjelu opasnost; 2) otklanjanje opasnosti mora biti istovremeno sa postojanjem opasnosti; 3) učinjeno zlo ne smije biti veće od zla koje je prijetilo.

Prekoračenje krajnje nužde postoji kada lice u otklanjanju opasnosti od svog dobra ili dobra drugog lica povrijedi dobro trećeg lica koje je veće vrijednosti od onog koje je spašeno (intenzivni eksces) ili kada do otklanjanja opasnosti dođe prije nego što je ona uopšte nastupila ili kada je već prošla (ekstenzivni eksces). Za prekršaj izvršen u prekoračenju krajnje nužde

učinilac je odgovoran, ali se može blaže kazniti. U slučaju da je prekršaj učinjen u prekoračenju krajnje nužde pod posebno olakšavajućim okolnostima, učinilac se može osloboditi od kazne.

4.4.3. Sila i prijetnja

Poslednji objektivni osnov koji isključuje postojanje prekršaja jeste neodoljiva sila. U slučaju da je djelo učinjeno pod dejstvom sile kojoj se moglo odoljeti ili pod prijetnjom koje se ne smatraju neskrivljenom opasnošću, tada prekršaj postoji, ali se njegov učinilac može blaže kazniti (član 15 ZOP).

Sila je upotreba fizičke, mehaničke ili druge snage od strane jednog lica prema drugom licu sa ciljem da se ovo prinudi na činjenje ili nečinjenje koje dovodi do prouzrokovanja zabranjene posljedice prekršaja. Pod silom se podrazumijeva i primjena hipnoze ili omamljujućih sredstava u cilju da se drugo lice protiv svoje volje dovede u nesvjesno stanje ili da se onesposobi za otpor. Sila mora biti neodoljiva, tj. njena snaga dejstva mora biti jača od otpora koji može pružiti učinilac djela (Jelačić, 2004: 106).

Sila se može javiti u dva oblika. To su: 1) apsolutna i 2) kompulzivna sila. Apsolutna sila (*vis absoluta*) postoji kada je pritisak takav da potpuno lišava čovjeka sposobnosti za ostvarivanje voljnog akta, tako da se preduzimanje (ili nepreduzimanje) tjelesnog pokreta ne može smatrati kao njegov, već kao tuđi akt. Pod uticajem apsolutne sile, nema krivice učinioca u pogledu radnje i posljedice jer su tjelesni pokreti nevoljni, a u izvjesnim slučajevima i nesvjesni i nevoljni, tako da postoji neuračunljivost koja je prisilno izazvana.

Kompulzivna ili relativna sila (*vis compulsiva*) postoji kada lice ima sposobnost za odlučivanje, ali je njegova odluka da preduzme radnju prekršaja iznuđena. Da bi kompulzivna sila bila od uticaja na odgovornost, ona mora da bude neotklonjiva. Za razliku od apsolutne sile koja se vrši isključivo prema učiniocu djela i koja je, prema tome, uvijek neposredna, kompulzivna sila može biti i neposredna i posredna.

Prijetnja je stavljanje u izgled zla drugom licu koje je podobno da utiče na njegovu volju tako da ono donese odluku da preduzme, odnosno ne preduzme određenu radnju i time prouzrokuje zabranjenu posledicu. Da bi postojala prijetnja, potrebno je da onaj koji prijeti bude upravo taj koji će najavljeno zlo i nanijeti.

Prijetnja može biti učinjena usmeno, u pisanoj formi ili konkludentnom radnjom. Da bi prijetnja bila od značaja za odgovornost učinioca prekršaja, neophodno je da bude: 1) ozbiljna, 2) moguća, 3) sadašnja i 4) neotklonjiva.

5. Zaključak

Jednu od najbrojnih vrsta kaznenopravnih ili javnopravnih delikata u savremenom kaznenom pravu predstavljaju prekršaji. To su delikti fizičkih i pravnih lica kojima se krše norme pravnog poretka i za čijeg učinioca sudski organi izriču zakonom propisane kazne i druge vrste prekršajnih sankcija.

Na strani svakog prekršaja se uvijek javljaju dvije vrste subjekata. To je prvo aktivni subjekt koji preduzima radnju činjenja ili nečinjenja kojom ostvaruje posledicu prekršaja (svršeno djelo) ili posledica ipak izostaje (pokušaj prekršaja). Moguće je da aktivni subjekt sa jednom ili više radnji ostvari posledice više prekršaja. Tada postoji sticaj prekršaja koji se javlja u više različitih oblika, odnosno prividni sticaj (ili sticaj propisa) prekršaja.

Postoji i pasivni subjekt prekršaja - žrtva ili oštećeni čije pravno dobro biva povrijeđeno ili ugroženo preduzetom radnjom izvršenja prekršaja.

LITERATURA

- [1] Dimitrijević, P. Jovašević, (2005). *Prekršajno pravo*. Beograd.
- [2] Jelačić, M. (2004). *Prekršajno pravo - teorija i praksa*. Beograd.
- [3] Jovašević, D. (1996). *Produženo krivično djelo u teoriji i praksi*. Novi Sad: Glasnik AK Vojvodine, 12.
- [4] Jovašević, D. (2004). *Zbirka zakona o prekršajima sa komentarom i praksom*. Beograd.
- [5] Jovašević, D. (2007). *Nužna odbrana i krajnja nužda*. Niš.
- [6] Jovašević, D. (2011). *Leksikon krivičnog prava*. Beograd.
- [7] Jovašević, D. (2012). *Prekršajno pravo*. Niš.
- [8] Jovašević, D. (2016). *Krivično pravo, Opšti dio*. Beograd.
- [9] Jovašević, D., Miladinović Stefanović, D. (2017). *Prekršajno pravo*. Niš.
- [10] Jovašević, D., Mitrović, Lj., Ikanović, V. (2017). *Krivično pravo Republike Srpske, Opšti dio*, Banja Luka.
- [11] Lazin, Đ. (1982). *Prividni idealni sticaj krivičnih djela*. Beograd.
- [12] Liszt, F. (1922). *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*, 8. Auflage. Leipzig.
- [13] Mezger, E. (1954). *Strafrecht I, Allgemeiner Teil*. Taschenbuch.
- [14] Mrvić Petrović, N., Mitrović, Lj. (2007). *Prekršajno pravo*. Banja Luka.
- [15] Okiljević, O. (1987). *Realni sticaj prekršaja i sličnosti i razlike sa produženim prekršajem*. Beograd: Pravni život, 6-7.
- [16] Schönke, A., Schröder, A. (1978). *Strafgesetzbuch, Kommentar*, 18. Auflage. München